

מגדל החנוך והתורה - המחלקה לתרבות הירבית

ג ל ר ו נ ר ת ל ע ר ו נ ב פ ה ש ת ה ש ב ד ע
בעריכת בחמה ליבוביץ שנת העשרים וארבע

24

מ"ה ברית בין הבתרים

לך לך (תשכ"ה)

א. שאלה כללית בפירוש הבתרים, הצפור והעיט.

רמב"ן ד"ה עגלה משולשת... ורמז כי שלשה קרבנות מהן יקריבו לפניו זרעו העולה והחוטאת והשלימים...

ד"ה ויבחר אותם בתוך: לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה, לברמק לו גם כן, כי טאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף, כי הגזל "בן יונה".... וכל הקרבנות יבתרו לעולט לכתחית...

ד"ה ואת הצפור לא בתר: בתן התור והגזול איש לקראת דעהו, כי גט הם היו בברית, אבל לא בתר אותם בתוך, כי בכל העוף הקרב נאמר (ב' י"ז) "לא יבדיל"...

ד"ה וירד העיט על הפגרים: לאכול אותם כמנהג העופות.

ד"ה וישב אותם: ברמז לו כי יבואו העמים לבטל את הקרבנות וז"ע אברהם יבריחם.

ד"ה "והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו": דרשו בו רמז לשעבוד ארבע מלכויות.

כי מצא הנביא בנפשו "אימה", ואחר כך בא ב"חשכה", ואחר כך "גדולה" החשכה, ואחר כך הרגיש כאילו היא "נופלת" עליו, כמסא כבד תכבד מסנן.

אמרו: "אימה" - זו בבל; "חשכה" - זו מדי, שהחשיכה עיניהם של ישראל בצום ובתענית; "גדולה" - זו מלכות אבטיוכוס; "נופלת עליו" - זו אדום (רומי).

והיה העניין הזה לאברהם, כי כשהקב"ה כרת עמו ברית לתת את הארץ לזרעו לאחוזת עולם. אמר לו כמשייר במתנתו, שארבע גלויות ישתעבדו בבניו וימשלו בארצם, וזה בעל מנת אם יחטאו לפניו. ואחרי כן הודיעו בביאור גלות אחרת, שיגלו תחילה שהוא גלות מצרים.

ר' יוסף אבן קספ: "טירת כסף" והוא "ספר הסוד".

...כי הענין בעצמו הוא, ששלשה דורות מזרעו יחיו עבדים ומעונים, לא שיעשו בהם כלה, אבל יעמדו בצרה גדולה, מוכים ומרוטים מאויביהם, והדור הרביעי ירשו הארץ ולא יגע בהם צר ואויב... והנה לא רצה השם להודיעו זה הענין בפירוש, אבל הראה לו תחילה חקרי זה; ואין טעם לשאול למה זה, כי סבותיו רבות והם מבוררות לבעלי השכל.

והנה בעבור מספר השלשה דורות, הניח שלש בהמות גהט עגלה משולשת ועז מוקשת ואיל משולש, כי פירוש "משלשת" ו"משלש" בזה לפל דעמי שלישי במספר שלשה (=אחד מתוך שלשיה), כי הכונה שאלו השלש בהמות מוצגות לבד, כי תור וגזול ממין אחד לבד, בהבדל המעופף מההולך על ארבע, ולהודיע זה צרף לכל אחת מהבהמות תאר "משלש" כי אם היו מעורבות עט התור והגזול היתה כל אחת מהן מחומשת.

והעד על זה כי הבין אברם, שכתוב "ויבחר אותם בתוך" וכנוי 'אותם' לשלש הבהמות לבד, כמו שפרש "ואח הצפור לא בתר", וכל זה במצות השם ואם לא פרש, ודי לחכימא ברמיזא...

והנה זה התור היה משרת לטביט, רצוני לשני מיני הכליון: האחד לכריתת הברית... וכן פירש רש"י גם כן, והשני להורות על היותם מוכים וקצתם נהרגים. ולא כן הציפור שהוא כולל לתור וגזול הנזכרים, כי הוא משל לעם אשר לבדו ישכון בשח, ולכן נמשך לזה "וירד העיט על הפגרים", כלומר, שהעיט שהוא סוג למין המעופף אשר יטוש לאכול ולהשחית, ירד על פגרי הבעלי חיים הנזכרים, הם הבתרים, ואברם חשיבם והפריחם, שלא יעשו כלה, אבל נגעו בהם בתחילה ואכלו מהם (=מן הבתרים). וזה מבורר הנמשל בו מבני ישראל המעונים והטרוטים מאויביהם אשר בטצרים, לולי ה' שהיה להם ושלח משה באחרית וגאלם.

אבל ראה כי בספור פירוש זה המשל, שהוא בכלל אמרו "ידוע חדע כי גר יהיה זרעך...". ונטחן לו עד אמרו "עד הנה", לא באר השם הבאורים שזכרתי, כי די בטח שזכר לו סוג הנמשל בראשי פרקים, ואינו מחוייב תמיד שיהיו כל חלקי הנמשל ברמזים במשל, ואם השם יעשה מן החלמידיו שהם בביאור ועבדיו, מחוייבים אנהנו ללכת בדרכיו.

1) הסבר מהו המבדל העקרוני בין שני המפרטים?

2) מהו האופיני בפירוש הרמב"ן לדרך פרשנותו בכלל?

3) הסבר את המקורות הטומנים בקו בדברי אבן קספ.

4) מהי מעלתו של פירוש אבן קספ?

5) למה לא הסתפק אבן קספ בהסבר האחד לתור הבהמות (=האחד לכריתת הברית), אותו הסבר הטוב גם בדברי רש"י, ולשט מה הוסיף גם את השני, אע"פ שכרגיל מתנגד הוא לפרוטיט אליגורייט?

ב. ואחרי כן יבאו בירוש גדול

רמב"ן ד"ה בירוש גדול: במסון גדול, כמו שב' (שם' י"ב) "ויבצלו את מצריק".

רד"ק ד"ה ברכוש גדול: אחרי השלום ארבע מאות שנה יצאו מן העבודה במסמך רב, חלף עבודתם אשר עבדום.

הכתב והקבלה ד"ה ואחרי כן: אם יהיה המכוון במלת ואחרי כן האחרון בזמן (הערבאך, נאכהער) ר"ל שבכלות ארבע מאות יצאו ברכוש, היה לו לומר "ואז יצאו", ומדאמר "ואחרי כן יצאו" נראה לי, שבא להודיענו טעם ללקיחת הרכוש הגדול, שהמסון הרב אשר יקחו אתם, לא באסור גזל יבוא להם, ולא ידונו כבוזזים ושוללים ממון אחרים אבל שלהם יקחו והוא שכר עבודתם זה זמן ארוך. ופילת "אחרי" כמו (דב' כ"ד ד') "אחרי אשר הוסמאה", אשר ענינו: המסובב מן הסיבה (דעמנאך, דעמצופאלגע), יציאתם ברכוש מסובב לחם מן העבודה, כי אין מן הראוי, שיעבדו המצרים בהמון רב כזה ויגיעתם לריק ויצאו בידיים ריקניות, וזהו ואחרי כן יצאו (דעמצופאלגע ווערדין זי אבגעהן מיט גראסעס גוטע)...

ד"ה ברכוש גדול: כל משכיל יודה שאין המסון תכלית המכוון בשעבוד, כי היתרצה איש לסבול ענוי ועבדות בשביל הרוחת ממון אחריו? הלא יאמר: "לא מעוקצך ולא מדובשך!" גם: הכי נמנע בחוקו ית' להשפיע עליהם רכוש מסון בדרך אחרת?? ועוד: רכוש מסוף וזהב הבל המה לכל משכיל על דרך אמתי! ומוכרחים אנו לומר כי "אחת דבר אלוקים שתיים זו שמענו" (תהל' ס"ב י"ב), ואף שהדברים כפשוטן, בכל זאת אין ספק כי רכוש נפשי היא תכלית המכוון בשעבוד, וזה, אחרי שהבטיח הוא ית' לאברתם לחוציא זרע קדש ממנו, שיהיו ככוכבי שמים להאיר ליושבי תבל אור אמיתת מציאותו, השגחתו, ויכולתו וכו'. מידיעות אמיתיות, וראתה חכמתו, כי למעלה גדולה כזו לא היו מגיעים, אם היו יושבים בשובה ונוחת שלוים ושקטים; גם לא היה באופן זה מקום לשיתחדש ביניהם המלכות הגדולה האותות והמופתים הנצרכים להקדימם לפרסט בעולט, על ידיהם יודיעת האמתיות, גם לא היו מתרצים לקבל עליהם עול תורה ומצוות; לכן הסכימה חכמתו להכניע הדור החוא תחת עול השעבוד, כדי לצרפם כצרוף חסוף, שיתבררו ויתלבנו להיות זכים... ונעשו מוכנים להנהגה אלוקית בלתי אמצעי ולרשת התורה הקדושה, הנה זה הרכוש הנפשי הגדול בערכו לבלי תכלית...

וסייעני בזה ידידי מוהר"ש חן טוב, מדטצינו בהרבה מקומות, שמחובר לרכוש מלת "רב" (בר' י"ג) "כי היה רכושם רב" - יורה על רבוי חכמות, ושינה כאן לחבר למלת רכוש מלת "גדול", שיוורה בהנחה ראשונה על איכות וחשיבות הדבר...

xx 1. **מפרשי רש"י** מקשים: מה ראה רש"י לפרש מילת רכוש בפרקנו, והלא כבר מצינו מלה זו בפרק י"ב, בפרק י"ג וכמה פעמים בפרק י"ד, ולא פרשה רש"י במקומות ההם?

נסח ליישב פליאתם!

2. היכן מצינו "**אחרי**" בחטש בראשית בהוראה זו שמייחס לה בעל הכתב והקבלה?
3. היכן נאמר בתורה שתכלית השעבוד היתה תוצאת אותו "הרכוש" שמדבר עליו בעל הכתב והקבלה?

ג. שאלות ודיוקים ברש"י

1) י"ד ד"ה וגם את הגוי: "וגם" לרבות ארבע מלכויות (=בבל, מדי, יון, אדום) שאף הם כלים על ששעבדו את ישראל.

(א) רש"י מפרש כאן על פי אחת המדות שהתורה נדרשת בהן: "את", "גם" לרבות. והשוה דבריו שם' י"ח י"ח ד"ה - גם אתם: לרבות אהרן וחור ושבעים זקנים. שם' י"ט ט' " - וגם בן: גם בני ישראל חבאים אחריו. דב' י"ב ל"א " - כי גם את בניהם: גם לרבות אבותיהם ואמותיהם.

הסבר מתי בחר לפרש ע"פ מדה זו, הלא לא פרש כלום לפסוקים בראשית ג' כ"ב "ולקח גם מעץ החיים; ד' ד' והבל הביא גם הוא; ד' כ"ג וצלה גם היא ילדה; ז' ג' גם מעוף השמים שבעה שבעה;

(ב) חשונה לדבריו לפסוקנו בר' י"ט כ"א ד"ה גם לדבר הזה: לא דיין שאתה ניצול אלא אף כל העיר אציל בגללך.

ההולך רש"י בי"ט כ"א באותה דרך בה הוא הולך בפסוקנו?

xx (ג) הסבר, למה לא פרש רש"י את פסוקנו כפשוטו כפי שמפרשו הרמב"ן, "ועל דרך הפשט יאמר, כאשר דנתי את בניך בגלות וענוי על עוון אשר חטא (תמליצה לקוחה מהושע י"ב ס'), גם את "הגוי אשר יעבדו אוןן על החמס אשר יעשו להם".

(2) ט"ו ד"ה ואתה תבוא: ולא תראה כל אלה.

מה קשה לו?